

УДК 332.155:633.1:631.11

РЕГІОНАЛЬНИЙ ЗЕРНОВИЙ ПІДКОМПЛЕКС ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З РИНКОМ ПРОДОВОЛЬСТВА

В.М.Ганганов, докторант

Інститут проблем ринку та еколого-економічних досліджень НАНУ

У статті розглянуто особливості розвитку регіонального зернового підкомплексу на прикладі Причорноморського зернового регіону. З'ясовано резерви оптимізації виробництва зерна в даному регіоні.

Ключові слова: зерновий підкомплекс, зерновий регіон, зерновий регіональний ринок, зернове господарство.

Вступ. Серед галузей рослинництва найважливішою є зернове господарство. Це основа всього сільськогосподарського виробництва. Так, від зерна і продуктів його переробки значною мірою залежить і могутність держави, і добробут її населення. Зернове господарство формує продовольчий фонд і постачає фуражне зерно тваринництву, створює резервні державні запаси зерна і дає продукцію на експорт.

Зерно як цінний незамінний продукт харчування становить основу продовольчого фонду, воно необхідне для задоволення потреб тваринництва в концентрованих кормах, і як важливе джерело виробництва молока, м'яса, яєць та інших продуктів. Зернове господарство поставляє сировину багатьом галузям переробної промисловості і є основою функціонування і розвитку борошномельної, комбікормової пивоварної, спиртової та інших галузей.

Зерно необхідне для створення і поповнення державних запасів і резервів, що використовуються в надзвичайних ситуаціях. Це також важливий експортний продукт. В умовах поглиблення міжнародного поділу праці, економічних відмінностей країн і неоднакової забезпеченості їх зерном власного виробництва цей продукт стає одним з найважливіших об'єктів зовнішньої торгівлі.

Москалев М., Солопов В. відзначають, що становлення регіональних зернових ринків в Україні проходить під впливом

сукупності мікро- та макроекономічних чинників. Ефективне формування та функціонування регіонального ринку зерна вимагає їх врахування та визначення чітких методичних підходів для прийняття відповідних організаційно-економічних рішень, які б до того ж враховували особливості регіонального розвитку виробництва та збуту зернової продукції [1].

Постановка завдання. В сучасних умовах виникла необхідність розглянути регіональний зерновий підкомплекс та його зв'язок з ринком продовольства в зв'язку з трансформаційними процесами, що відбуваються в економіці і суспільстві України.

При проведенні досліджень використовувалися філософські і загальнонаукові принципи матеріалізму, розвитку, суперечності, взаємодії, об'єктивності. Основними методами проведених досліджень були: метод наукової абстракції, методи аналізу і синтезу.

Результати. Зернове господарство є основною базою, що формує зернопродуктовий підкомплекс АПК. До його складу входить: вирощування зерна, його заготівля, зберігання; ряд галузей харчової промисловості, що переробляють і використовують перероблену зернову продукцію (борошномельна, хлібопекарська, макаронна, кондитерська, виробництво харчових концентратів, спиртова, крохмале-патокова та пивоварна); селекція і насінництво зернових культур, виробництво засобів виробництва, що забезпечують його функціонування; інфраструктура, що обслуговує цей підкомплекс [2].

Зернопродуктовий підкомплекс АПК є важливою складовою економіки України, його розвиток великою мірою визначає рівень забезпечення населення достатньою кількістю вітчизняних продуктів харчування та соціально-економічну ситуацію в країні.

Перехід до ринкової економіки спричинив докорінні зміни в економічних відносинах між товаровиробниками і споживачами агропромислової продукції, змінилися і функції держави. Її організаційну роль поступово беруть на себе вільні ринкові інститути, які сприяють створенню нових форм госпо-

дарських зв'язків між підприємствами суміжних галузей. Однак важливо, щоб ринкові інституції розвивались не тільки на національному, а й на регіональному рівні, зв'язуючи в єдину систему регіональний, національний і світовий ринки. Лише за таких умов товаровиробник зможе повною мірою скористатися вигодами кон'юнктури ринків, правильно побудувати свою маркетингову стратегію: товарну і цінову політику, політику товаропросування [3].

Актуальність формування регіональних аграрних ринків і зернового, зокрема, зумовлена необхідністю швидкого і цілеспрямованого переведення вітчизняної економіки на ринкові засади. Від практичного здійснення науково обґрунтованих принципів і механізмів створення повноцінних ринків залежатиме результативність здійснюваних економічних реформ в АПК країни та окремих регіонів. В перспективі це визначатиме місце українського аграрного сектора та участь регіонів у світовому поділі праці.

Як відмічають провідні вчені-регіоналісти Данилишин Б.М., Чернюк А.Г., Горська О.В., Фащевський М.І., Антоньєва Л.С. та ін [4], зернове господарство розміщено у відповідності з особливостями природно-економічних зон України. В Поліссі зернові займають 2,1-2,3 млн га, або 40-45% посівної площі цієї зони. Тут більше всього вирощують жита (60-65% його валового збору в Україні) та зернобобових культур; виробляється 6% товарного зерна, 1/6 валового збору гречки та ячменю, 10% пшениці.

В Лісостепу зернові вирощують на площі близько 5 млн га, що становить 40-50% всієї посівної площі. Основна зернова культура Лісостепу – озима пшениця, площа якої становить більш як 2 млн га; вирощують також кукурудзу на зерно, ячмінь та зернобобові. Лісостепова зона виробляє близько 40% пшениці, 35% кукурудзи, 40% ячменю, 40% проса, 64% гречки, 27% жита.

У Степовій зоні площа під зерновими – 6,5-7 млн га, що становить 55% всієї посівної площі зони. Основні зернові куль-

тури Степу – озима пшениця і кукурудза на зерно, ячмінь, просо, рис. В Степу вирощують 50-48% всього зерна України, 50% пшениці, 60% кукурудзи, 43% ячменю, 53% проса, 100% рису. В Степовій зоні виробляється найбільш якісне зерно.

Справедливо відмічають Николаев Є.В., Ізотов О.М., Грицай А.Д., що Причорноморський регіон традиційно посідає одне з провідних місць у формуванні товарних ресурсів зерна в Україні. Цьому сприяє історично сформована зернова спеціалізація цього регіону. Повністю задовольняючи власні потреби у зерновій продукції, регіон має можливість продавати на українському ринку та експортувати значну частину вирощеного врожаю. Наявність найкращих у світі чорноземів, розгалуженої сітки автомобільних та залізничних шляхів, річкового та морського сполучення, поряд із сприятливим кліматом для вирощування більшості зернових культур, створюють необхідні умови для організації ефективного виробництва високоякісного продовольчого зерна в регіоні. Зерно, вирощене в господарствах Причорномор'я, є цілком конкурентоспроможним на національному і світовому ринках як за якістю, так і за собівартістю. Проте скористатися повною мірою своїми вигодами регіон не спромігся [5].

Ми цілком підтримуємо точку зору Бабарика Г.М. [6], який вважає, що вимоги сьогоденної практики переведення вітчизняної економіки на ринкові засади зумовляють актуальність розроблення теоретико-методичних основ формування регіональних аграрних ринків, в тому числі і зернового. Регіональний ринок зерна – це система економічних відносин з приводу купівлі-продажу зернової продукції в межах певного регіону. Регіон, на нашу думку – це окреме територіальне утворення, яке є частиною єдиного економічного поля, воно виконує посередницьку роль між макро- і мікроекономікою, забезпечуючи при цьому оптимальне функціонування всіх систем: економічних, соціальних, політичних.

Багаторівневий характер ринку зумовлює логіку його структуризації за територіальною ознакою, що дає можливість

досліджувати його в розрізі просторового розміщення. Такий підхід цілком відповідає специфіці аграрного виробництва, що характеризується територіальною розосередженістю та залежністю від природно-кліматичних умов. Регіональні ринки, слугуючи основою ринкової ієрархічної піраміди, складають національні ринки, сукупність яких формує загальний світовий ринок.

Таким чином, зерновий регіональний ринок знаходиться в багатовимірному просторі. Його систему координат по вертикалі формує територіальний вектор, по горизонталі площину формують, з одного боку, галузі сільського господарства, а з другого – виробники, споживачі та ринкова інфраструктура, елементи якої слугують з'єднуючою ланкою між ними.

Розвиток зернового ринку Причорномор'я відбувається за загальними законами і механізмами ринку. Проте він має свої характерні особливості в організації: історично сформована спеціалізація на виробництві та експорті високоякісного продовольчого зерна; наявність досить розгалуженої збутової інфраструктури та близькість до морських і річкових портів. Ці та деякі інші особливості позитивно впливають на ефективність та конкурентоспроможність виробленої в регіоні зернопродукції при продажу її на національному та світовому ринках [7].

З набуттям незалежності Україна перетворилася на експортера зерна світового рівня. Найбільша питома вага припадає на пшеницю. Водночас очікуваного напевного зиску від продажу як окремих селянин, так і держава в цілому не отримують.

Загальновизначеним фактором є думка про те, що кращої у всіх відношеннях культури для всієї території України, ніж пшениця, не має. Однак головним критерієм виробників залишається валовий збір зерна, але ж в ринкових умовах головними показниками господарювання є величина прибутку з одиниці площі і високого рівня цього показника можна досягти лише в тому разі, якщо пшениця буде конкурентоспроможним товаром на внутрішньому, і головне – на світовому ринку, тобто якщо собівартість пшениці буде порівняно низькою, а якість навпаки якомога вищою [8].

Щоб отримати належний зиск від експорту пшениці, Україна повинна виходити на світовий ринок із зерном, вміст білка в якому становить 12-15% (тобто із зерном першого, другого і в найгіршому разі третього класу), а сила борошна перебуває щонайменше в межах 250-400 о.а. Україна має всі без винятку передумови вирощування саме такого зерна. Для цього треба реалізувати стратегію вирощування пшениці, яка включає вирішення таких основних проблем: оптимізація площ посіву і рівня врожайності, системи удобрення пшениці і сортової політики.

З представлених досліджень провідних вчених Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України можна зробити висновок, що Причорноморський економічний регіон завдяки своїм ґрунтово-кліматичним умовам та сформованим історією краю землеробними традиціями, сприятливими для вирощування зернових культур, завжди був і залишається винятком у плані стратегічного забезпечення України високоякісним зерном. Це регіон, у якому вирощується п'ята частина валового збору зерна України [9].

Ми погоджуємося з твердженнями М.М.Гаврилюка, М.А.Литвиненка, М.О.Кіндрука [10], які підмічають, що підвищення урожайності зернових культур залежить від комплексу технологічних, організаційно-економічних і природних чинників, серед яких вирішальне значення має освоєння таких складових інтенсивної технології, як:

- правильний підбір сортів, що менше пошкоджуються шкідниками і хворобами, характерними для даного регіону;
- дотримання сівозмін;
- дотримання оптимальних строків посіву та збирання зернових;
- впровадження науково обґрунтованої системи добрив, що забезпечує ріст врожайності, поліпшення якості продукції і підвищення родючості ґрунту тощо.

Таким чином, у Причорноморському регіоні є реальні можливості стати зоною гарантованого виробництва зерна

як для підприємств переробної промисловості України, так і на експорт.

При цьому в регіоні більшу увагу приділяли озимій пшениці, яка є головною зерновою культурою в регіоні. Вона займає найбільшу питому вагу у посівах зернових, невибаглива, характеризується високим рівнем врожаю та невисокими витратами.

Висновки.

1. Досліджуваний Причорноморський зерновий регіон має ряд особливостей, які вважаємо за конкурентні переваги над іншими виробниками зернової продукції. Перш за все, це сприятливі природно-кліматичні умови, які дозволяють вирощувати високоякісне продовольче зерно. По-друге, віками відпрацьовані технології, наявність великих масивів найкращих у світі чорноземів дозволяють вирощувати зерно з відносно низькою виробничою собівартістю. По-третє, досвід реалізації на вітчизняному та світовому ринках, наявність збутової інфраструктури і близькість до морських портів можуть забезпечувати найменші, порівняно з іншими регіонами, витрати маркетингового ланцюга. В кінцевому результаті ці фактори позитивно впливатимуть на конкурентоспроможність регіону на зернових ринках.

2. Внаслідок певних економічних причин, пов'язаних із світовою, національною, галузевою кризами, в останні роки ситуація склалась таким чином, що потенціал регіону у виробництві і реалізації зернової продукції використовується не повністю. За досліджуваний період коливання валових зборів зернових, за нашими розрахунками, складають 4,1 млн т. Це свідчить не лише про невикористані резерви, а й про нестабільність регіону як торгового партнера, що призводить до суттєвих коливань доходів від реалізації зернової продукції по роках. Як наслідок, власних коштів для організації розширеного виробництва у господарствах хронічно не вистачає, а інвестори не бажають вкладати капітал у нестабільне виробництво. Звідси проблеми нестачі оборотних ко-

штів, фізичного та морального старіння техніки, неможливості збереження продукції до настання сприятливої цінової кон'юнктури на ринку.

3. Маючи реальні можливості збільшити виробництво зерна, регіон зможе повною мірою забезпечити себе продовольчим, фуражним та зерном для промислової переробки. Проте з економічної точки зору, регіону недоцільно орієнтуватись на самозабезпечення зерном за всіма названими напрямками. Спеціалізуючись на виробництві високоякісного продовольчого зерна, регіон матиме більший економічний ефект на різниці цін між продовольчим та фуражним зерном. Останнє він зможе закупити для задоволення власних потреб, і тим самим здешевити тваринницьку продукцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москалев М. Развитие конкурентной среды регионального рынка зерна и хлебопродуктов / Москалев М., Солопов В. // АПК: экономика, упр. — 2005. — № 9. — С. 44—51.

2. Плотнікова М. Ф. Розвиток підприємств зернопродуктового підкомплексу в сучасних умовах / Плотнікова М. Ф. // Економіка АПК. — 2005. — № 9. — С. 35—41.

3. Мединець В. Д. Ощадна технологія диференційного догляду озимой пшениці / В. Д. Мединець, В. А. Слепцов, М. М. Опара. — Полтава: ІнтерГрафіка, 2004. — 36 с.

4. Продуктивні сили економічних районів України / [Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Горська О. В., Фащевський М. І., Антоньєва Л. С. та ін.] — К.: ЗАТ Нічлава, 2000.

5. Е.В.Николаев. Выращивание высококачественного зерна озимой пшеницы в Крыму / Е.В.Николаев, А.М.Изотов, А.Д.Грицай. — Симферополь: Вперед, 2002. — 93 с.

6. Бабарика Г. М. Товаропросування зернових колоскових культур на регіональному рівні / Г. М. Бабарика // Економіка АПК. — 2006. — № 7.— С.118—122.

7. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики: учебник для вузов. / Гранберг А. Г. — М., 2000.

8. Мазур А. Г. Регіональна Економіка: проблеми відтворення і управління / Мазур А. Г. — Вінниця: ВДАУ, 2000.

9. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів. РВПС України НАН України. — К., 1998.

10. М. М. Гаврилюк. Насінництво й насієзнавство зернових культур / М. М. Гаврилюк, М. А. Литвиненко, М. О. Кіндрок. — К.: Аграрна наука, 2003. — 240 с.